

14. Ikromjonovna, J. S. (2023). PEYZAJNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK MOTIVNI ANGLATISHDAGI O'RNI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1, 97-99.

“NASOYIMUL MUHABBAT” ASARIDA SHAXS FENOMENI
(muqaddima qismida)

Sharipov Nazarjon,
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti tayanch doktoranti (PhD)
nazarjon138@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada yangilanayotgan jamiyatimiz – Yangi O'zbekistonda ma'nan tarbiyalangan, yuksak insoniy xislatlarni o'zida mujassam etgan, ma'rifatli shaxs qanday bo'lishi kerakligi haqida fikr yuritiladi. Shu nuqtai nazardan buyuk ajdodlar merosini o'rganish, ma'naviy-ma'rifiy saboqlar olish maqsadida milliy ma'naviyatimiz va mumtoz adabiyotimiz darg'asi Alisher Navoiyning “Nasoyimul muhabbat” asari muqaddimasi misolida shaxs fenomeni qanday ko'rsatib berilgani haqida bahs yuritimiz. Asar hajmi katta bo'lgani uchun biz aynan muqaddima qismini tahlilga oldik. Keyingi maqolalarimizda asarning asosiy qismida yana shu mavzu atrofidagi mulohaza va kuzatishlarimizni berish niyatimiz bor.

Kalit so'zlar: “Nasoyimul muhabbat”, shaxs, fenomen, Yangi O'zbekiston, ma'naviy komillik, komil inson, ijtimoiy hayot.

Аннотация

В данной статье рассматривается вопрос о том, каким должен быть образованный человек, воспитанный в нравственном плане, обладающий высокими человеческими качествами, в нашем обновляющемся обществе – Новой Узбекистане. В этом контексте мы рассуждаем о необходимости изучения наследия великих предков, извлечения из него нравственно-просветительских уроков, и на примере предисловия к произведению Алишера Навои “Насойимул мухаббат”, яркого представителя нашей национальной духовности и классической литературы, обсуждаем феномен личности. Поскольку произведение весьма объёмное, мы ограничились анализом предисловием. В последующих статьях мы планируем продолжить размышления и наблюдения по этой теме, опираясь на основную часть произведения.

Ключевые слова: “Насойимул мухаббат”, личность, феномен, Новый Узбекистан, духовное совершенство, совершенный человек, общественная жизнь.

Abstrakt

This article discusses the qualities of a morally educated, enlightened individual who embodies high human virtues in our evolving society – New Uzbekistan. From this perspective, we will delve into the legacy of our great ancestors, seeking moral and intellectual lessons. We will analyze how the personality phenomenon is presented in the preface of “Nasoymul muhabbat” a work by Alisher Navoi, a prominent figure in our national spirit and classical literature. Due to the extensive nature of the work, we have focused on analyzing the preface. In subsequent articles, we intend to continue our reflections and observations on this topic, drawing upon the main body of the work.

Keywords: “Nasoymul muhabbat”, personality, phenomenon, New Uzbekistan, spiritual perfection, perfect human being, social life.

Jamiyat hayoti farovon, yurt obod bo'lishi uchun undagi har bir shaxs ham ma'nan ham jisman barkamol hamda sog'lom bo'lishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, sog'lom jamiyatni komil inson sifatida shakllangan shaxslargina yarata oladilar. Komil inson deb ma'naviy barkamol insonga aytiladi. Yaxshi sifatlar, ezgu fazilatlar hamda oliy insoniy xulq-atvorlarni o'zida mujassam eta olgan odam komillik darajasiga etadi. Shaxsning shakllanish omillari ko'p va xilmaxildir. Masalan, nasliy, hayotiy, tabiiy, madaniy, ijtimoiy hayot tajribasi, o'z turdoshlari bilan munosabatlar va boshqalarni misol qilib aytish mumkin. Shaxs mohiyatiga ko'ra, madaniylashgan, aql va ong orqali faoliyatini boshqarish imkoniyatiga ega bo'lgan, ijtimoiy-tarixiy an'ana, turmush tarzi va tajribaga asoslangan muayyan avlodlar vakilidir. Biz bejizga shaxsga nisbatan fenomen atamasini qo'llamadik. Xo'sh, fenomen degani o'zi nima? Oldin qisqacha uning mohiyatiga nazar solaylik. Fenomen yunoncha “phainomenon” – “yuz beruvchi” degan so'zdan olingan, ko'zga ko'rinib turgan hol; noyob, kam uchraydigan hol, yoki buyuk, yagona bo'lgan inson; hissiy bilish, tajribada berilgan ma'lum bir holni anglatadigan falsafiy atama bo'lib (7, 427), yunon falsafasida bu atama sezgi orqali idrok qilinadigan narsa yoki hodisalarga nisbatan ishlatilgan. Vaqt o'tishi bilan fenomen so'zi ingliz va boshqa tillarga kirdi va har qanday kuzatilishi mumkin bo'lgan yoki e'tiborga loyiq hodisa, hodisa yoki faktga ishora qilish uchun ishlatiladigan bo'ldi. Demak shaxs fenomeni inson olamining butun murakkabliklarini o'zida mujassam etadigan hodisadir. Uni har tomonlama o'rganish maqsadida turli davrlarda tadqiqotlar olib borilgan. Ayniqsa, sharqda u yuksak axloqiy-ma'naviy me'yorlar orqali tushunilgan va oliy xilqat, bebaho qadriyat deb hisoblangan. Inson shaxs sifatida komillikka intiladi, hayot mazmunini boyitadi, shu asosda kishilik jamiyatining go'zal va farovon bo'lishiga

ehtiyoj sezadi. Shaxsning hayot tarzi bevosita jamiyat hayotiga daxldor va hayot ne'matlaridan to'la foydalanishga haqli. Shaxs tushunchasi inson tushunchasining yuksak ko'rinishi, oliy maqomidir. Har qanday odam tabiiy mavjudligi, yashash huquqi va hayot qadriyatiga ega bo'lgan jonzotdir. Biroq u hamma vaqt ham to'laqonli shaxs bo'lib etilmasligi mumkin.

Shaxsni komil inson qilib tarbiyalovchi eng muhim vositalardan biri shubhasiz bu adabiyotdir. Ayniqsa, Yangi O'zbekistonning ma'naviy muhitini shakllantirishda, undagi har bir shaxsni ma'rifiy yuksaltirishda ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviy-adabiy merosning xizmati benihoya kattadir. Shuning uchun ham bugun buyuk ajdodlarimizning boy ilmiy merosini chuqur o'rganish va keng targ'ib etish davlatimiz oldida turgan muhim strategik ahamiyatga ega masala sifatida qaralmoqda.

Adabiy merosimizni o'rganish haqida gap ketar ekan ushbu maqolamizda nafaqat millatimiz, balki jahon adabiyoti faxri bo'lmish buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiyning ma'naviy merosi misolida masalani yoritishni lozim topdik.

Barchamizga ma'lumki, Alisher Navoiy xoh u she'riy bo'lsin xoh nasriy bo'lsin har bir asarida albatta oliyjanob sifatlar egasi bo'lgan etuk shaxslarni ma'naviy qahramon qilib ko'rsatishga harakat qiladi va shu orqali xalqning ko'z oldiga ma'naviy ideallarni gavdalandirib beradi. Bu jihat Navoiy ijodining mohiyatiga aylangan o'ziga xoslikdir. Yanayam aniqroq qilib Navoiyning butun boshli ijodi zahirida shaxsning ma'naviy-ma'rifiy kamolotga erishish g'oyasi yotadi desak mubolag'a bo'lmaydi. "Xamsa", "Lisonut tayr", "Majolisun nafois", "Mahbubul qulub", "Tarixi anbiyo va hukamo", "Holoti Sayyid Hasan Ardasher", "Holoti Pahlavon Muhammad", "Xamsatul mutahayyirin", "Nasoyimul muhabbat" kabi asarlarida Navoiy ko'plab ana shunday komil shaxslar timsolini taqdim eta olgan. Yuqorida tilga olingan asrlardan biz "Nasoyimul muhabbat"ning muqaddima qismida shaxs fenomeni qanday tasvirlanishini ko'rib chiqamiz.

Ma'lumki, Navoiy ustози Abdurrahmon Jomiyning "Nafahotul uns min hazarotil quds" asaridan ilhomlanib, umrining so'ngi yillarida o'zining "Nasoyimul muhabbat min shamoyimil futuvvat" asarini yozadi. "Nasoyimul muhabbat"ning asosiy qismiga kirishmasdan oldin Navoiy: *"Bu toifa sulukida muqaddima tamhidi"*, deb kichik muqaddima boshlaydi. Unda insonning azizu mukarram qilib yaratilganini eslatib o'tadi. Shunday bo'lsada, insonlar bandalik yuzasidan nomaqbul ishlarni sodir etishgach, ularni isloh qilish uchun oralaridan eng yaxshilarini payg'ambar qilib tanlab olinganini aytib shunday deydi: *"Va chun maxluqning zotida bashariyatni doxil qildi. Bashariyat muqtazosi bila alardin nopisand ishlar vujud tutti. Muning islohi uchun ba'zi bir guzida bandalar*

boshig'a nubuvvat tojin qo'yub, beliga hidoyat kamarin bog'lab, bu maxluqning amru nahyig'a o'z ollidin mahkum va bularg'a hokim qildi" (1,5).

Biz bilamizki, insonning borlig'i modda va ruhdan iborat. Moddiy qismni tashkil qiluvchi tana faqat harakat yoki sakanatni amalga oshirsa, ruh esa tanani boshqaradi. Ruhiyatning o'zida yaxshilik va yomonlik tinimsiz kurashda bo'ladi. Ruhdagi yaxshilikni aql deb tanisak, yomonlikni nafs sifatida taniymiz. Ilm olish, yaxshi fazilatlarni odatga aylantirish orqali ruhimizdagi nafsiy illatlarni engishga harakat qilamiz. Navoiy muqaddimada insoniyatning ana shu xususiyatini *"Bashariyat muqtazosi bila alardin nopisand ishlar vujud tutti"*, demoqda. Ana shu nopisand – nojoiz ishlardan saqlanish, ma'naviy komillikka erishish uchun bashariyatning har bir a'zosi alohida shaxs sifatida o'z nafsini isloh qilishi, ezgulik sari yurishida unga yo'l ko'rsatuvchi ma'naviy tarbiyachiga zarurat paydo bo'ldi va bunday sharaflı maqomga nubuvvat tojini kiyganlar, ya'ni payg'ambarlar hokim qilindi. Bundan ma'lum bo'ladiki, bashariyat ichida eng afzal shaxslar bular payg'ambarlardir. Chunki ular ilohiy tanlov asosida saralanib, ilm-ma'rifatni ilohiy vosita – vahiy orqali qabul qilib oladilar va iloh tomonidan tarbiyalanadilar.

Navoiy yana davom etib payg'ambarlardan keyingi pog'onada ularning yor-do'stlari (sahobalar), ulardan keyin valiy zotlar turishini aytadi. Navoiy *"Nasoyitmul muhabbat"*da komil insonlar sifatida valiy zotlarni tanishtirar ekan, eng avval ularning barchasi mehnat qilib halol kasb bilan tirikchilik qilganlarini aytib o'tadi. Maslan, Shayx Abu Said Xarroz va Abdulloh Ansoriy etikdo'z, Shayx Muhammad Sakkok pichoqchi, Shayx Abu Hafs Haddod temirchi, Shayx Abu Bakr Xabboz novvoy, Shayx Abulabbos Omiliy va Shayx Abusaid Abulxayr qassob, Shayx Ibrohim Ojuriy g'isht qo'yuvchi, Mirchai Safolfurush kulol, Shayx Abulhasan Muzaiyin va Shayx Bannon hammol, Shayx Abul Hasan duradgor, Xoja Bahouddin Naqshband matoga naqsh solish bilan mashg'ul bo'lganlarini misol qilib keltiradi. Bulardan boshqa mashoyixlar ham halol rizq talabida turli kasb qilganlarini va bu esa fayzu m'rifatni oshiradigan omil deb ko'rsatiladi. Bundan ma'lum bo'ladiki, komil inson eng avvalo luqmasi halol bo'lishiga katta ahamiyat qaratishi lozim bo'ladi. Undan tashqari, ta'magirlik, boqimandalik va yalqovlik kabi yomon illatlardan uzoq bo'lishi kerak bo'ladi. Halol kasb ilinjida yurgan inson o'z navbatida jamiyat uchun zararli bo'lgan bir qancha yomon illatlardan saqlangan bo'ladi. Masalan, bunday inson hech qachon o'g'rilik qilmaydi. Birovlarning haqqiga ko'z olaytirmaydi. Savdoda yolg'on ishlatmaydi va birovni aldamaydi.

Barchamizga ma'lumki, avliyolar dunyodan yuz o'g'irgan tarki dunyo ilgan bo'ladir. Bu degani ular kim nima berar ekan deb rizqini kutib uzlatda o'tirgan emaslar. Ularning dunyoni tark qilganlari dunyo matosiga va huzur-halovatiga

ko'ngil qo'y masliklaridir. Ular ham barcha odamlar singari rizq talabida turli kasb va hunarlar bilan mashg'ul bo'lganlar. Bu esa mehnatsevarlikning bir namunasi hamda boqimandalikdan ta'magirlikdan yiroq bo'lishni anglatadi.

Navoiy valiy zotlarni halol luqma talabida yurishlaridan keyingi sifatleri shariatga rioya qilish ekanini aytib, islomdagi besh arkon – avval shahodat kalimasi, keyin kunlik besh mahal namoz, zakot, ro'za va hajni ado qilishda sobit turishlarini ta'kidlaydi. Bundan tashqari kamtar bo'lish, rahmdil bo'lish, rostgo'y bo'lish, saxiy bo'lish, xushxulq bo'lish, taqdirga rozi bo'lish, sabrli bo'lish kabi boshqa sifatlarni ham sanab o'tadi. Navoiy komil insonlarda topilishi kerak bo'lgan yaxshi fazilatlarni sanab o'tarkan ulardan birinchisini: *“Ul adabdurki, yaxshiyu yomong'a va ulug'u kichikka bajo keltirurlar. Andoqki, borcha xaloyiqdin o'zlarin kichik va kamroq tutorlar va barchag'a xizmat huzurida bo'lurlar. Hattoki, o'z farzandlarig'a va xodimu mamluklarig'aki, har necha alardin beqoidalig' ko'rsalar, xushunat birla alarg'a so'z demaslar, balki nasihatni yumshog' va chuchuk til bila qilurlar, hattoki o'g'rig'acha”* (1,8), deydi. Misol tariqasida Hazrat Xoja Abdulvafoyi Xorazmiyning sallasini olib qochmoqchi bo'lgan o'g'riga qilgan muomalasini keltirib o'tadi. O'g'ri shayxning sallasini olib qochmoqchi bo'lganida shayx salla eskirganini u hech narsaga yaramasligini aytadi. O'g'ri gapga quloq solmay sallani olib qochadi. Sal nari borgach sallani haqiqatdan ham yaroqsiz ekanini ko'rib tashlab ketadi. Shayx esa hech narsa bo'lmaganday borib sallasini olib keladi. Shayx o'g'riga hech qanday qo'pol so'z aytmaydi, koyimaydi. Ortidan quvmaydi ham. Xotirjamlik bilan odob saqlab muomala qiladi. Shayx bu bilan o'zidagi yuksak insoniy xulqni namoyon etadi.

Saxovatpeshalik haqida namuna o'rnida Xoja Abunasr Porsoning qilgan ishini aytadi: *“Xoja Abunasr Porso q.r.ning Balxda bir yaxshi otlari bor ermish. Va hokimning xotiri ko'p ul ot sori moyil ermish. Ammo tilamas ermishki, shoyadki, Xojaning muborak xotirlari ham anga vobasta erkin. Bir kecha ikki o'g'ri ittifoq qilibdur. Tavilani teshib, ul otni chiqarib eltibdurlar. Tong erta ma'lum qilg'och, muridlar va mulozimlar iztirob birla kelib, Xojag'a arz qilibdurdur. Xoja debdurlarki, biz oz minar erdik, eltgan kishilarga bizdin darboyistiroq erkandur. As'hob hokimg'a arz qilurlar. Hokim ul tama'ig'aki, bu vasila bila shoyad Xojadin tilasa bo'lg'ay. Tush-tushdog'i yo'llorg'a kishilar choptirib, o'g'rilarni tutub, bir ulug' navkaridin Xoja xizmatig'a yuborur, ikki ko'histoniy o'g'ri bila. As'hob aydurlarki, hokim o'g'rini tutub, otni falon ulug' navkaridin yiboribdur, toshqoridur. Xoja derlarki, kirsun! Ul navkar kirgach, Xoja ta'zim uchum qo'porlar va oni o'lturdurlar. Ul ikki mulozimlarg'a ishorat qilurkim, o'g'rilarni kiyururlar. Iliklari boglig'. Alar ham kirgach, Xoja hamul dastur bilan qo'porlar*

va alarni o'lturdurlar va iliklarnn eshtirurlar va so'rarlarki, Qaydalig'siz?-Derlarki, ko'histonlig'. So'rarlarki, holo, ul yon ozim erdingiz? Derlarki, bale. Derlarki, magar yoyog' erdingiz? Derlarki, bale. Derlarki, qo'nung, ul ot sizga darboyistroqdur, oling va boring! Hokim navkaridin hokimg'a minnatdorlig' bila uzr qo'lub yiborurlar" (1,9).

Guvohi bo'lganimizdek, ushbu voqeada ham o'g'rilarga iltifot ko'rsatilmoqda. Jazo qo'llash imkoniga ega bo'la turib, ularni kechirib, boz ustiga ular muhtoj bo'lgani uchun ham o'g'irlangan otlarni ularga hadya qilib topshirsh bu oddiy insonning qo'lidan keladigan ish emas. Bu erda Xoja Abunasr Porso o'zining yuksak darajadagi shaxsiyati namoyon qilmoqda.

Navoiy taqdiridan rozi bo'lish haqida to'xtalar ekan bunga misol qilib ajoyib bir hikoyani keltiradi. Unda aytlishicha, bir ulug' zotning yaxshi axloqli bir o'g'il farzandi bo'lib, bir necha kun xastalinib yotadi va vafot etadi. Atrofidagi yoru do'stlari motamda g'amgin bo'lsa, ota taqdiridan rozi holda tushkunlikka tushmay aksincha atrofidagilarni yupatib turadi. Bundan xaloyiq lol qoladi.

Rostgo'ylik, to'g'riso'zlik bobida mana bu voqeani keltiradi: "Manquldurki, Hajoj b. Yusuf qatlidin imomzodalardin biri qochib erdi va keynicha jami'i qavub kelur erdilar. Bu toifadin birovki, ul imomzodag'a ixlosu xizmatkorlig'i bor erdi, yo'luqti. Alar iztirob yuzidin dedilarki, bir er topsang, biznn yoshurki. Bu jamoat bizning qatlimizg'a keladurlar. Va iynak etishtilar. Ul darvesh dediki, bu vayronag'a kiring! Anda bir buzuq erdi. Imomzoda onda jon havlidin kirdi. Kirgoch, qavib keladurg'onlar ul darveshg'a ettilar. So'rdilarki, bu boradurg'on kishi qayon bordi? Ul darvesh dediki, bu buzuqqa kirdi. Alar bir necha yig'och va qamchi urub, dedilarki, oni uzasun deb, bizni hayalg'a solursan, deb o'ttilar. Alar ketgandin so'ngra imomzoda chiqib, ko'ngul qolish qildikim, ravo bo'lg'oykim, o'zung vayronada bizni yoshurub, o'zung dushmang'a so'rog' berursen? Ul darvesh ayttikim, ey maxdumzoda, maning rostliqim barakatidin xalos bo'ldung. Endi o'z fikringni qil, dedi. Va aning maxlasig'a tadbir qildikim, ul xalos bo'ldi" (1,10). Bu voqeada nomi ochiq aytilmagan valiy zotning rostgo'yligi garchi o'ziga kaltak edirgan bo'lsada, yordam so'ragan mazlumning jonini saqlab qoldi. "Boshinga qilich kelsa ham rost so'zla" iborasining amaldagi holati mana shunday bo'ladi.

Navoiy muqaddimani uzun bo'lib ketmasin deb, ezgu fazilatlar borasidagi misollarni qisqaroq qiladi va shunday deydi: "Va bu nav' hamida axloq va pisandida sifotki, bu toifadin voqe'dur, ko'pdurki, agar sharhin qilsa, yana bir kitob yasamoq kerak" (1,10).

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, Navoiy komil insonni o'zida zohiriy va botiniy ilmlarni, insoniy fazilatlarni mujassam eta olgan hamda hayotini ezgu

ishlar bilan o'tkazgan shaxs sifatida tanishtiradi. Komillikka erishish yo'lida ayniqsa, ruhiy poklik va nafs tarbiyasini eng muhim omillardan deb biladi. Asarning muqaddimasini o'qish bilan butun boshli asarning mazmunini his qilish mumkin. Umuman olganda Navoiy o'zi komil inson edi va asarlarida ham komil inson qiyofasini namoyish eta oldi. Ulug' mutafakkirning fikriga ko'ra, har bir inson dunyoda Alloh unga atab ne'mat sifatida yaratgan fazilatlar egasi bo'lmog'i, komillikka intilmog'i zarur. Ana shundagina u insonlik burchini bajargan, inson degan nomni oqlagan sanaladi. Alisher Navoiy ijodi bilan qanchalik tanishib borsak, shoir asarlaridagi g'oyalarni hozirgi hayotimizga ham tatbiq etish mumkinligini anglaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik. 17 tom. "Nasoyimul muhabbat min shamoyimil futuvvat". – T.: "Fan". 2001. – B. 345.
2. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. 4 tomlik. 1 tom. – T.: "Fan". 1983. – B. 655.
3. Alisher Navoiy asarlari tilining izohli lug'ati. 4 tomlik. 3 tom. – T.: "Fan". 1984. – B. 624.
4. Manzar Abulxayr. Alisher Navoiy asarlarining izohli lug'ati. – T.: "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2018. – B. 560.
5. Abdusalom Abduqodirov. Amir Alisher Navoiy. (Hayoti va ijodi). – T.: "BAYOZ". 2022. – B. 256.
6. Abduqodirov A. Jomiy "Nafahot ul-uns"i va Navoiy "Nasoyim ul muhabbat"ining muqaddimalari. Navoiyga armug'on. III kitob. – T.: A. Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti. 2003. 69 - 72 betlar.
7. Falsafa qomusiy lug'at. – T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti". 2004. – B. 492.

SHAXS MA'NAVIY-AXLOQIY KAMOLOTLIDA BADIY ADABIYOTNING O'RNI (HOFIZ XORAZMIY IJODI MISOLIDA)

Kurbanova Shukurjon Yeldashbayevna,

Urganch davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

shukurjonyeldashbayevna@gmail.com

ORCID: 0009-0006-3301-0776

Bagibekova Xamida Allayarovna,

Osiyo Xalqaro Universiteti "Pedagogika" yo'nalishi magistranti

Annotatsiya

Mazkur maqola Hofiz Xorazmiyning poetik merosini axloqiy-falsafiy va estetik-ma'naviy yondashuvlar asosida tahlil qilishga bag'ishlangan bo'lib, unda